

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.fpvmv.umb.sk/politickevedy>

Autor(i) / Author(s): Skalická Monika
Článok / Article: Postmodernita a suverenita ako faktor zmien v medzinárodných vzťahoch / Postmodernity and Sovereignty as Factor of Change in International Relations
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

SKALICKÁ, M. 2012. Postmodernita a suverenita ako faktor zmien v medzinárodných vzťahoch. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 15, č. 3, 2012. ISSN 1338 – 5623, s. 144 – 161. Dostupné na internete: http://www.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/3_2012/SKALICKA.pdf.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

POSTMODERNITA A SUVERENITA AKO FAKTOR ZMIEN V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH

Monika Skalická*

RESUME

In consideration of changes in understanding the sovereignty in postmodern states and their cooperation on international level I offer this analysis as a new point of view in question: what sovereignty is in new age and what sovereignty means in European context. This article uses a new view of the reality in context of widening integration of the European Union.

Key words: sovereignty, state, European Union, integration, erosion of sovereignty

Tento článok je koncipovaný na základe môjho staršieho článku *Erózia suverenity*, ktorý bol publikovaný v časopise *Verejná správa a spoločnosť* a vznikol ako reakcia na článok *Erózia suverenity* od **Jaroslava Ušiaka** z roku 2009, v ktorom autor analyzuje termín suverenity a jej zmeny. (Ušiak, 2009) Reakcia sa vzťahuje na niekoľko základných teoretických otázok, ktoré vystali z jeho práce. V prvom rade sa pokúsim reagovať na to, čo samotná erózia suverenity vlastne je, ako pôsobí čas a s ním súvisiaca dynamika zmien prostredia na zmeny vnímania suverenity a akým spôsobom to mení, či naruša medzinárodné vzťahy. V nasledujúcom texte sa pokúsim poskytnúť svoj pohľad na stanovené otázky.

Erózia je taká aktivita, ktorá rozrušuje určitý celok a pojem erózia je tu použitý práve pre tento význam, teda ako porušenie súdržnosti. Predtým než sa začnem zaoberať vlastnou problematikou erózie suverenity ako fenoménu, ktorý je veľmi aktuálny v súvislosti s vývojom vo svete i samotných členských štátov Európskej únie (EU), považujem za potrebné venovať priestor samotnému vymedzeniu štátu a suverenity. Štát možno vnímať rôzne, cez prizmu rôznych vedných odborov, či už politológie, antropológie, právnych vied sociológie, ekonomiky, ale i environmentalistiky, geografie či dokonca prírodných vied. Asi najjasnejšou formuláciou v súvislosti s vymedzením štátu

* PhDr. Mgr. Monika Skalická pôsobí ako vedecko-výskumný pracovník na Fakulte verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Slovenská republika, e-mail: monika.skalicka@upjs.sk.

sa javí štát ako: „*politická inštitúcia, ktorú charakterizujú tri hlavné atribúty: obyvateľstvo, vymedzené územie a vláda schopná presadiť svoju suverenitu*“ (Krejčí, 2010, s. 187). V podstate takéto štáty sú výsledkom snáh vestfálskeho obdobia. Vestfálsky mier priniesol politicko-právne uznanie zmien, ktorými Európa prechádzala od 15. storočia a moderný medzishťatný politický systém, kedy tento systém nadobudol pluralitný a horizontálny charakter (Krejčí, 2010). „*Vestfálsky mier formálne uznal štátnu suverenitu ako princíp medzinárodného práva, ktorý je platný dodnes,(...) Princípy vestfálskych zmlúv boli pôvodne platné len pre Európu, presnejšie povedané na kresťanské štáty Európy. Vestfálsky systém implicitne predpokladal, že signatári zmlúv sú jedinými existujúcimi štátmi.*“ Ba čo viac, „*aby bol nejaký štát začlenený do systému, bolo (a doposiaľ je) nutné jeho uznanie existujúcimi členmi systému: budúce suverénne štáty mohli byť považované za členov systému až po ich formálnom akceptovaní už uznanými, existujúcimi štátmi. Eurocentrismus tohto konceptu hľadel na zbytok sveta ako na terra nullis, územie nikoho*“ (Krejčí, 2011, s. 51). Tento historický rozmer som použila zámerne, pretože len tak sa dostávame k jadrú prvého problému suverenity, a teda, že pojem suverenity existuje už asi 300 - 400 rokov, je súčasťou dejín a ako taký sa vyvíja. Nepredpokladám, že by bol problém v samotnom pojme, skôr si myslím, že situácia vo vnútri štátu, ako aj jeho vonkajší priestor sa oproti tomu, v ktorom suverenity a národný štát vznikali, sa zmenil a neustále prechádza zmenami. Musíme uznať, a i skúsení lingvisti budú súhlasiť, že zmeny v jazyku sa dejú, slová i pocity, ktoré slová vzbudzujú, sa menia v čase. Ved' pred érou komunizmu/ socializmu v našich končinách nebol tento pojem (komunizmus) vnímaný tak pejoratívne, avšak dnes je v post-sovietskych krajinách odmietané úplne všetko, čo by mohlo súvisieť s bývalým režimom. Ak sa však pohneme smerom na západ, socializmus je pre „ľudí západu“ skôr myšlienka, ktorá z tých, či oných dôvodov nevyšla. Určite nemôžeme pristupovať k vedeckým pojmom na základe pocitov, skôr tým chcem povedať, že suverenity je a musí byť vnímaná v určitom čase a priestore. Preto som sa rozhodla venovať tejto téme samostatnú časť článku, v ktorom zmeny situujem jednak do vnútorného a jednak do vonkajšieho priestoru štátu a zároveň sa pokúsim objasniť, aký majú tieto zmeny vplyv na chápanie a vnímanie suverenity ako pojmu.

Němcová využíva delenie suverenity na vnútornú a vonkajšiu. Vnútna suverenity je tu vyjadrená územnou a osobnou jurisdikciou a vonkajšiu suverenity chápe autorka ako nezávislosť štátnej moci na ostatných štátoch, teda ako „*plnú spôsobilosť k právam a k právnym aktom a znamená, že štát je*

plnoprávnym subjektom medzinárodného práva“ (Němcová, 2011, s. 36). Práve táto vonkajšia suverenita bude nás bude ďalej zaujímať, pretože práve absolútna zvrchovanosť a pravidlo nezasahovania do vnútorných záležitostí iného štátu vyjadrujú paradigmu modernity. Realizmus spolu so svojou neo-variantou a s neoliberálnym inštitucionalizmom ako dominantné teórie modernity zdieľajú premisu o superiorite štátu v medzinárodnom systéme (Bátora, Dvoranová, Hynek, 2007). V kontexte modernity napr. **Němcová** pri svojej definícii suverenity (vychádza z práce **Hollandera** *Základy všeobecnej štátovedy*. 2. rozš. vyd.) píše: „O suverinite štátu teda môžeme hovoriť vtedy, keď existuje mocenská organizácia na určitom území, pokiaľ je nezávislá na iných mocenských organizáciách, ktoré sa nachádzajú na iných územiach. Súčasne však tato mocenská organizácia musí byť výlučnou na území, kde sa uplatňuje, a musí byť schopná korigovať správanie všetkých ľudí, ktorí na tomto území žijú. To je podstata negatívneho a pozitívneho vymedzenia suverenity, ktoré potom vyústilo k rozlišovaniu vonkajšej a vnútornej stránky suverenity“ (Němcová, 2011, s. 35). **Ušiak** vníma vonkajšiu suverenitu ako situáciu, keď: „žiadny iný štát nemá právo zasahovať do vnútorných záležitostí štátu (vzťah medzi občanmi a samotným štátom). V tejto súvislosti navonok vystupuje štát ako rovnoprávny s ostatnými suverénnymi štátmi, a preto ... pri vykonávaní svojej právomoci nebude nikto zvonka ohrozovať, ani nikto nebude zasahovať zvonka do iného štátu“ (Ušiak, 2009, s. 42). Autor v tomto kontexte ďalej pokračuje: „V súvislosti s moderným ponímaním vonkajšej suverenity je voľnosť jeho konania v rámci svetového politického systému ohraničená jeho záväzkami a zmluvami, ktoré na seba dobrovoľne prevzal“ (Létand, 1987, s. 137, citované podľa Ušiaka, 2009, s. 43). Vonkajšia autorita ako suverenita štátu sa prejavuje najmä v zásade zvrchovanej rovnosti štátov. „Za základnú úlohu určovania týchto vzťahov v súčasnosti na seba prevzalo medzinárodné právo, ktoré rešpektuje zásady zvrchovanej rovnosti, dobrovoľnosti a recipacity vo vzťahoch v medzinárodnom prostredí“ (Svatoň, 2002, s. 9, citované podľa Ušiaka, 2009, s. 44). Podľa **Prusáka**: „Suverenita ľudu zakladá smerom k tvorbe a existencii štátu - tzv. občiansky princíp a suverenita národa - tzv. národný princíp“ (Prusák, 2001, s. 75). Je jednak dôležité pri zvolenej téme oddeliť suverenitu ľudu/národa a suverenitu štátu. Suverenita národa sa často spája s ideou práva národov na sebaurčenie ako východisko suverenity štátu. Suverenita ľudu je spájaná s kreovaním štátneho útvaru a jeho štruktúr. V prvom rade je potrebné si uvedomiť, že základom suverenity štátu je suverenita ľudu, suverenita národa, alebo ich kombinácia. Suverenita je tak podľa **Prusáka** „nezávislosť

štátnej moci na akejkoľvek inej moci vo vnútri štátu a navonok štátu, vo vnútorných i vonkajších funkciách štátu, vo vnútornej i zahraničnej politike štátu (Prusák, 2001, s. 74),“ a **Pavlíček** vníma suverenitu alebo zvrchovanú moc štátu ako „najsilnejšiu a najvyššiu moc medzi mocami, ktoré pôsobia na území štátu, žiadna iná moc jej nie je na území štátu nadradená, ale ona sama je nadradená všetkým iným mociam, ako moc najvyššia, teda zvrchovaná a všetky iné moci ju musia rešpektovať“ (Pavlíček, 2000, s. 42). **Sorensen** však chápe suverenitu jednak ako inštitúciu, a to v sociologickom zmysle slova, jednak ako súbor pravidiel „formálnych a neformálnych, ktoré stanovujú modely správania, obmedzujú konanie a formujú očakávanie,“ (Keohane, 1990, s. 732 cit. podľa Sorensena, 2005, s. 66) a jednak pridáva suverenite atribút času teda i možnosť vývoja a zmien. Ak pridáme k čomukoľvek faktor času, musíme počítať s potrebou opísať určitý vývoj či posun v čase. Takto sme v predchádzajúcich riadkoch zabezpečili pre suverenitu faktor času, zároveň takto v určitom zmysle vychádzame zo systémovej teórie a jej šípky času (Prigogine-Stengersová, 2001). Pracujeme teda s predpokladom, že východzie faktory sú premenné a nevratné v čase a tak aj suverenita reaguje na svoje prostredie, ktoré sa zmenilo, štáty už nie sú izolované, ale vo vysokej miere kooperujú a tak prechádzajú do epochy postmodernity, kde je potrebné redefinovať východzie podmienky, ako aj následky pre zvolenú tému. Na základe uvedenej schémy sa pokúsime pomenovať historické podmienky vzniku suverenity a jej vplyv na organizáciu medzinárodných vzťahov dnes.

Sorensen prichádza so zaujímavým vymedzením suverenity, keď najprv rozdelí typy štátov na moderný, postkoloniálny a postmoderný a následne aplikuje konštitutívne, regulatívne pravidlá a empirické predpoklady štátnosti a suverenity v týchto typoch štátov (Sorensen, 2005), (viac tabuľka 1):

Tabuľka 1:

	MODERNÝ STAT		POSTKOLONIÁLNY STAT		POSTMODERNÝ STAT	
VLÁDA	Centralizovaný systém pravidiel založený na administratívnych a vojenských inštitúciách, potvrdený právnymi normami s nárokom na legitímne použitie sily.		Tzv. Uchvátená autonómia založená na slabých administratívnych a inštitucionálnych štruktúrach. Vláda vykonávaná cez nátlak a donútenie, avšak bez monopolu na použitie legitímneho násillia.		Viacúrovňové vládnutie založené na nadnárodných, medzistátnych, štátnych a <u>subštátnych</u> inštitúciách.	
NÁRODNÉ CÍTENIE	Ludia žijúci na určitom území tvoria vysoko súdržné spoločenstvo spájajúce dohromady národ a štát,		Prevláda etnické/lokálne spoločenstvo s nízkym stupňom súdržnosti. Nízka úroveň legitimacy.		Nadnárodné a medzistátne inštitúcie sú zdrojom občianskych práv. Kolektívna identita je spojená s nadštátnou i <u>subštátnou</u> úrovňou.	
EKONOMIKA	Oddelená sebestačná národná ekonomika zahŕňa hlavné sektory, ktoré potrebuje pre vlastnú reprodukciu, pričom hlavný časť ekonomických aktivít sa odohráva vo vnútri politickej entity.		Závislá na svetovom trhu a štruktúralne heterogénna. Nie je vyvinutá koherentná národná ekonomika.		Väčšina ekonomických aktivít sa odohráva v cezhraničných transakciách. Národná ekonomika je stále menej sebestačná.	
ASPEKTY ŠTÁTNOTI:	<i>Znaky štátnosti</i>	<i>Vzťah medzi vr-št. a medzinár.</i>	<i>Znaky štátnosti</i>	<i>Vzťah medzi vr-št. a medzinár.</i>	<i>Znaky štátnosti</i>	<i>Vzťah medzi vr-št. a medzinár.</i>
konštitutívne	Konštitučná nezávislosť	oddelené	Konštitučná nezávislosť	oddelené	Konštitučná nezávislosť	oddelené
regulatívne	<u>Nezasahovanie, reciprocita</u>	oddelené	Zvýhodnená svojpomoc, vyjednaná intervencia	prepojené	Regulovaná intervencia, kooperovaná reciprocita	<u>Integrované</u>
Empirické	Národný politický poriadok, ekonomika, spoločenstvo	oddelené	Závislosť, slabé inštitúcie, nekonzistentné národné spoločenstvo	prepojené	Vláda a spoločenosť sú v zvyšujúcej sa miere <u>denacionalizované</u>	<u>Integrované</u>

(Zdroj: autorka, na základe textu Sorensena, 2005, s. 175 - 187)

Tabuľka nám ukazuje, že **Sorensen** pri vysvetľovaní suverenity využíva jej tri atribúty: konštitutívne pravidlá konštitučnej nezávislosti, regulatívne pravidlá suverenity a rozvoj empirických rysov štátnosti, ktoré **Sorensen** chápe ako vládu ekonomiky a národného cítenia (Sorensen, 2005). Aby sme mohli ďalej pokračovať a používať tieto tri atribúty, je potrebné si zmienené atribúty definovať. Prvý z nich, konštitutívne pravidlá, tvoria stabilný prvok, ktorý je vo všetkých prípadoch konštantný a znamená, že „(...) štáty ako členovia spoločenstva štátov disponujú konštitučnou nezávislosťou“ (Sorensen 2005, s. 174). Regulatívne pravidlá riadia interakciu medzi skôr existujúcimi entitami, ktorými sú suverénne štáty. **Jackson** chápe pod regulatívnymi pravidlami: „nezasahovanie do vnútorných záležitostí štátu, tvorba zmlúv a rešpekt k zmlúvam, diplomacia vykonávaná v zhode s akceptovanými praktikami a medzinárodným právom v najširšom slova zmysle (...) zahŕňajú všetky konvencie a prax medzinárodného života, ktorý zmierňuje a civilizuje vzťahy medzi štátmi“ (Jackson, 1993, s. 35 cit. podľa Sorensen 2005, s. 174). Inými slovami konštitutívne pravidlá predchádzajú pravidlám regulatívnym, pretože bez prvého typu pravidiel by neexistoval objekt druhého typu pravidiel. Rozvoj empirických rysov štátnosti predpokladá suverénne entity s vlastným územím, občanmi a určitou formou vlády, ktoré sa môžu líšiť v dimenziách štátnosti ako obsahu a štruktúry politického poriadku a ekonomiky, ale i vzťahu medzi národom a štátom, teda otázkou národného cítenia (Sorensen, 2005).

Cooper uvádza trochu odlišné delenie, teda delenie na pre-moderné, moderné a post-moderné, zároveň však uvádza, že nejde o časovú os, teda že pre-moderné a moderné štáty sú minulosťou (Cooper, 2000). Skôr sa snaží nachádzať jasné znaky, ktoré určitý štát vymedzia a zaradia ho do niektorej skupiny, čo do značnej miery korešponduje so **Sorensenovým** delením. **Cooper** ale pre-moderné štáty odmieta označovať ako post-koloniálne, pretože sa snaží vyhnúť historického faktu kolónií ako dôvodu zaostávania. Takže so vznikom postmoderného štátu medzinárodný systém pozostáva z troch častí: pre-moderný svet (kde patria štáty, ako napr. Somálsko, Afganistan, Libéria), štáty sú prevažne poľnohospodárke a nedosiahli, alebo stratili monopol použitia ozbrojenej sily, pretože sami nedokážu zabezpečiť poriadok a bezpečnosť na celom svojom území, ktoré (územie) sa potom stáva priestorom ovládaným súkromnými teroristickými organizáciami; moderný svet (ťažko jasne určiť, pretože napríklad Kanada či USA vykazujú tak moderné, ako aj post-moderné znaky) je typický klasickým, centralizovaným, byrokratickým systémom s masovou produkciou a spotrebou a v neposlednom rade postmoderný svet, kde

podľa **Coopera** štátny systém skolaboval a nový systém sa len rodí. Nie celkom súhlasím s posledným argumentom, teda že sa štátny systém už zrútil, skôr predpokladám akúsi reorganizáciu a redefiníciu tejto entity. Reorganizáciu v zmysle toho, že postmoderný štát je viac pluralistický, komplexný, menej centralizovaný štát ako moderný byrokratický štát. Post-moderna teda reprezentuje taký vývojový stupeň, v ktorom jednak štát je menej dominantný a záujem štátu menej determinuje zahraničnú politiku a vo vnútri takéhoto štátu sú spoločensky podporované procesy individualizmu, regionalizmu a privatizácie. Redefinícia spočíva v premene vnímania štátu ako jediného aktéra medzinárodných vzťahov v akúsi lokálnu autoritu a samozrejme aktéra medzinárodných vzťahov, ale už nie v postavení jedinečnosti, ale ako jeden z mnohých. **Cooper** uvádza zaujímavú myšlienku: *"Postmoderný systém reprezentuje bezpečnosť cez transparentnosť a transparentnosť cez vzájomnú závislosť"* (Cooper, 2000, s. 24). Napriek tomu, že západné krajiny nechcú spolu bojovať, vzhľadom na spoločné záujmy a ciele v rôznych oblastiach, **Cooper** upozorňuje, že stále sa musia stretávať a komunikovať so štátmi, ktoré sú v inom vývojovom stupni, preto musia tomu prispôbiť i nové štandardy. **Cooper** hovorí, že sú potrebné tzv. „dvojité štandardy“. (Cooper, 2002, s. 1) Ďalej (**Cooper**) zdôrazňuje, že post-moderné štáty konajú a spolupracujú na základe panstva práva a otvorenej kooperatívnej bezpečnosti, ale v prípade, že postmoderný štát jedná so štátom skoršej vývojovej formy, musí tomu prispôbiť i štýl, kým vyjednáva a komunikuje, teda musí využívať tie nástroje, ktoré sú takejto vývojovej forme vlastné. Ak ide o pre-modernú formu, typické je zastrahovanie, moderná forma vyžaduje nezasahovanie, no a postmoderná je typická najmä spoluprácou a vzájomným dialógom. Postmoderný štát má obsahovať nasledujúce charakteristiky: rozrušenie rozdielov medzi domácimi a zahraničnými záležitosťami, vzájomné zasahovanie do vnútorných záležitostí a vzájomný dozor, zamietnutie sily pre riešenie sporov a následky kodifikácie pravidiel správania, pravidiel, ktoré sú samodonucovacie, pretože členské štáty EU majú záujem na dodržiavaní panstva práva, bezpečnosť je založená na transparentnosti, vzájomnej otvorenosti, interdependencii a vzájomnej. (Cooper, 2000, s. 19-20) Európska únia je podľa **Coopera** skôr transnacionálny ako supranacionálny celok, kde starý imperializmus je už mŕtvy a členské štáty nechcú medzi sebou bojovať (Cooper, 2000). Takto post-moderný systém decentralizovaných štátov (reprezentovaný zatiaľ len EU) znamená nástup post-moderného sveta a hoci je mnoho podobných prioritne ekonomických (ale i iných) integračných zoskupení, žiadna nedosiahla taký stupeň vzájomnej

kooperácie a súčinnosti ako európska forma integrácie, ktorá reprezentuje najrozvinutejšiu formu post-modernity.

Suverenita v post-modernom svete

Ako som už uviedla vyššie, jasný príklad post-moderného fungovania štátov reprezentuje Európska únia, ako subjekt, ktorý proklamuje integračné snahy a kooperáciu. Avšak nemožno v tejto súvislosti nevidieť istý antagonizmus medzi suverenitou a spoluprácou členských štátov, pretože daná spolupráca vyžaduje rešpektovať nielen vlastný, štátny záujem, ale i záujem iných subjektov, čo by sa dalo chápať ako istý zásah do zvrchovanosti štátu. Touto problematikou sa zaoberal český Ústavný súd: ÚS 19/08 čl. 98 uvádza: *„Zvrchovanosť štátu je tradične chápaná ako najvyššia a výlučná moc na štátnom území a nezávislosť štátu v medzinárodných vzťahoch. Žiadna norma medzinárodného práva teda nemôže vzniknúť bez vôle samotných štátov, jednajúcich na základe zásady zvrchovanej rovnosti.“* Zároveň však **Schildberger** (Schildberger, 2010) v tejto súvislosti cituje **Jelinka** a jeho dielo Všeobecná štátoveda (Jelinek, 1906, s. 524), keď zdôrazňuje: *„suverénny štát môže sám seba na svojej suverenite obmedziť, a práve tým dokazuje a naplňa svoju suverenitu.“* O tieto slová sa opiera i Nález Ústavného súdu Českej republiky (ÚSČR) 446/2008 SB., konkrétne jeho články 104 a 105 jasne vyjadrujú postoj tejto inštitúcie voči zmenám vonkajšieho i vnútorného sveta, ktorým sa budeme venovať neskôr.

Prusák jasne argumentuje v prospech spolupráce, zároveň však nie proti suverenite, keď píše: *„Nezávislosť štátu navonok relativizuje nutnosť štátu spolupracovať s inými štátmi. Práve spolupráca s inými štátmi dokáže zabezpečiť suverenitu štátu“* (Prusák, 2001, s. 72). Tento autor ako príklad uvádza kolektívnu bezpečnosť, ale EU je aktuálne aktívna v mnohých oblastiach spolupráce: okrem klasických oblastí ako Hospodárska a menová únia, ide o spoločné politiky, ale i zahraničnopolitické aktivity, či dokonca partnerstvá i mimo členských štátov únie (Stredomorské, Východné partnerstvo v rámci európskej susedskej politiky). Ďalej **Prusák** upozorňuje, že opak spolupráce – izolacionizmus vzniká spravidla zámernou izolačnou politikou, spravidla nedemokratického štátu. Nezávislosť štátu nemusí byť oddelená od spolupráce s ostatnými štátmi, ale *„práve spolupráca s inými štátmi dokáže zabezpečiť suverenitu štátu. (...) V právnom štáte je vnútorná suverenita štátu podriadená vláde práva, právnemu systému, ktorý je najvýznamnejším prejavom vnútornej suverenity štátu“* (Prusák, 2001, s. 75). Z toho vyplýva, že ideálnym stavom by

bol suverénny, demokratický a právny štát. Ak operujeme v priestore EU, dá sa povedať, že členské štáty tejto integrácie sú budované na demokratických základoch, teda aj princípe právneho štátu, samozrejme, vrátane ďalších princípov, ako právo voliť a byť volený, pravidlo väčšiny a ochrana menšiny, voľná súťaž politických strán, sloboda slova a prejavu, právo zhromažďovania a združovania, delba moci, ochrana ľudských práv, ochrana práv menšín, rovnosť šancí, transparentnosť atď.; avšak rôzne názory o delenej, či zdieľanej suverenite nevyhnutne vyžadujú dôslednú analýzu s cieľom ozrejmiť jednak samotné pojmy suverenity, štát a členský štát EU v aktuálnych súvislostiach, aby vágne, nevysvetlené, alebo niekedy nekriticky prekladané frázy a vetné spojenia boli prostredníctvom jasných argumentov prijaté, odmietnuté, alebo aspoň dostatočne vysvetlené.

Veľakrát či už v médiách, alebo v rôznych periodikách, ale i na oficiálnych webových stránkach EU sa stretávame s formuláciami ako napr.: „*Vo svojej podstate vedie globalizácia k oslabeniu štátu, k erózii suverenity štátu a prenosu časti jej suverenity na vyššiu autoritu*“ (Ušiak 2009, s. 49). „...*s prenosom suverenity členských štátov na spoločnosť mali súhlasiť národné parlamenty; štáty nepristúpili k podpisu zmluvy*“ (Európske právo, 2011). „*Základom integračného procesu smerujúceho k vzniku Spoločenstva bol prenos časti suverenity jednotlivých členských štátov na Spoločenstvo zmenou ich ústavy*“ (Vetrak, Colotka, 2004, s. 25). **Prusák** v tomto kontexte upozorňuje na predstavu nedeliteľnosti suverenity, zároveň však upozorňuje, že názory na otázku deliteľnosti nie sú jednotné. „*Deliteľnosť a nedeliteľnosť suverenity preniká aj do otázky delby moci. [...] Ak štátna moc vychádza z ľudu a je dekoncentrovaná a ak sa teda uplatňuje princíp suverenity ľudu spoločne s princípom delby moci, potom ľud vykonáva svoju moc nielen prostredníctvom zákonodarného orgánu, ale aj prostredníctvom orgánov výkonnej moci a súdnictva. Pri delbe moci reprezentuje suverenitu štátu sústava najvyšších štátnych orgánov, keďže delba moci je nezlučiteľná s predstavou jediného najvyššieho orgánu*“ (Prusák, 2001, s. 75). Pristávím sa pri predstave nedeliteľnosti suverenity, ktorú **Prusák** spája s menom **Weyr** (Prusák, 2001). Treba si uvedomiť, že oproti dnešným postmoderným štátom toto vymedzenie suverenity vzniklo za čias bývalého režimu, a preto sa treba naň i tak dívať. V tom období bola koexistencia dvoch systémov medzinárodného práva považovaná za dočasnú. Predpokladalo sa, že výsledkom historického procesu medzinárodné právo postupne vyzreje v celosvetovú platnosť ako komunistické právo medzi národmi. Okrem toho platila akási nadradenosť komunistického

práva právu medzinárodnému v tom zmysle, že nesmelo ohrozovať sovietske záujmy a prestíž (Povolný, 2009). A v neposlednom rade „v domácom práve sovietska právna teória považovala suverenitu za výraz zvrchovanosti proletariátu špecifikovaného v rôznej forme argumentov od triedy pracujúcich až po vedúcu silu komunistickej strany, v medzinárodnom práve mala suverenita dvojakú dimenziu. Jednak sovietská koncepcia suverenity odmietala nadradenosť systému medzinárodného práva nad domácim právnym poriadkom, z čoho plynie jediný možný záver: popretie primátu medzinárodného práva“ (Povolný, 2009, s. 960).

Ako som už vyššie naznačila, členské štáty EU možno už dnes vnímať ako postmoderné štáty. Ide práve o schopnosť týchto štátov úzko spolupracovať a rozvíjať integračné aktivity v najrôznejších oblastiach. V takomto prostredí postmoderných štátov však **Sorensen** upozorňuje na napätie medzi pokračujúcou nezávislosťou národa - štátu na úrovni konštitutívnych pravidiel - s jasným rozdelením medzi prostredím vnútroštátnym a medzinárodným a vysokou mierou integrácie - ako nedostatok jasného rozlíšenia medzi spomenutým prostredím vnútroštátnym a medzinárodným (Sorensen, 2005). Toto napätie v postmodernom poňatí suverenity pramení z toho, že obe strany vychádzajú z pravdivého tvrdenia, teda že na jednej strane konštitučná nezávislosť tvorí základ spolupráce v rámci EU a na strane druhej integrácia postúpila tak ďaleko, že konštitučná nezávislosť je pod stále väčším tlakom. Slovom **Sorensena**: „Nepoznáme konkrétnu mieru, do akej môžu byť rozvíjané regulatívne pravidlá smerom k integrácii pri zachovávaní segregácie vyjadrenej v podobe konštitučnej nezávislosti“ (Sorensen, 2005, s. 185).

Na otázku delby moci, právomocí, či delby suverenity medzi EU a jej členskými štátmi využijem Nález ÚSČR č. 446/2008 čl. 104 - 108, kde sa píše, že sa môže javiť paradoxné, že práve kľúčovým prejavom suverenity je možnosť so svojou zvrchovanosťou ďalej pracovať, resp. určité kompetencie dočasne či trvalo postúpiť. Označovanie integrácie ako „straty suverenity“, či kompetencií označuje za otázku skôr jazykovú a prízvukuje možnosť použiť i slová ako prepožičanie, alebo postúpenie časti kompetencií suveréna. V prvom rade však vymedzuje samotnú EU ako organizáciu sui generis, teda nie nadštát, či medzinárodnú organizáciu (viac **Skalická**, 2011), ktorú len obtiažne môžeme vtlesniť do klasických štátovedných kategórií. ÚSČR zároveň uznáva zmeny vo svete keď v čl. 105 uvádza: „Na globálnu scénu už nie je možné hľadieť len ako na svet izolovaných štátov. Všeobecne sa má za to, že štát a jeho suverenita prekonávajú zmenu a že žiaden štát nie je tak jednotnou

oddelenou organizáciou, ako predpokladali klasické teórie v minulosti. V globálnom merítku vzniká medzinárodný politický systém, ktorému chýbajú inštitucionalizované pravidlá vlastného riadenia, akými doposiaľ disponoval medzinárodný systém tvorený suverénnymi štátmi. (...) Zmienené procesy jasne demonštrujú, že i suverénna legitímna moc štátu musí nutne sledovať prebiehajúce vývojové tendencie a snažiť sa im priblížiť, porozumieť im a postupne si podriadiť tento spontánny proces globalizácie, ktorému chýba hierarchické usporiadanie demokratickej legitimity.“ Zároveň však EU potvrdzuje suverenitu členských štátov prostredníctvom čl. 50 Zmluvy o EU (ZEU), ktorým umožňuje členským štátom vystúpiť z EU postupom v tomto článku vymedzeným. Teda ide o nesporné potvrdenie princípu States are the Masters of the Treaty (štáty sú pánmi zmlúv, prekl.).

Mnoho autorov poukazuje na to, že klasické chápanie suverenity tak, ako je to vymedzené v úvodnej časti tohto článku, už pravdepodobne nejestvuje v žiadnej tradične demokratickej krajine, pretože v klasickom význame vlastne každý medzinárodný záväzok zbavuje štát časti suverenity. Preto v čl. 107 Nálezu č.446/2008 Sb. Ústavný súd navrhuje novú definíciu suverenity, ktorá by predovšetkým znamenala legitímnu vládu, ktorá disponuje formálnou právomocou vybrať si medzi možnými variantmi, a nie slepo nasledovať variant priamo diktovaný cudzou mocnosťou, teda už nebyť objektom, ale stať sa subjektom a aktérom medzinárodných vzťahov. V konečnom dôsledku tak prenos určitých, jasne vymedzených kompetencií, v súlade so suverénnou vôľou štátu, ktoré budú vykonávané za jeho účasti vopred dohodnutým, kontrolovaným spôsobom, „nie je pojmovým oslabením zvrchovanosti, ale môže naopak vo svojich dôsledkoch znamenať jej posilnenie v spoločnom postupe integrovaného celku. Integrační proces EU sa nedeje radikálnym spôsobom, ktorý by všeobecne znamenal "stratu" národnej suverenity, ale ide o proces evolučný, a - okrem iného - i o reakciu na postupujúcu globalizáciu vo svete“ (Nález 446/2008 čl. 108). Oproti tomu stojí názor vysoko cenenej práce **Bellinga** (Belling, 2009), ktorý popiera akési delenie suverenity, pretože nenachádza znaky suverenity v EU. EU predsa nie je suverénna, pretože nehovoríme o prenose suverenity, ale prenose výkonu suverénnych práv. **Belling** upresňuje daný vzťah, keď píše: „Domnienky o suverenite, z ktorej možno odnímať pomyselné časti a prenášať ich voľne na vyššiu alebo nižšiu úroveň úplne popierajú univerzálny a bytostne jednotný charakter suverenity. Ale aj výklady hovoriace o transferoch výkonu suverenity v rôznych oblastiach sú založené na jednoduchej zámene suverenity za každodennú politickú moc

sústredenú do rôznych kompetenčných sfér“ (Belling, 2010, s. 1). **Belling** ďalej na základe načrtnutej logiky odmieta akúkoľvek spojitosť nadnárodnej entity a suverenity, čo následne i zdôvodňuje v rovnakej eseji takto: „Nadnárodný systém nedisponuje suverenitou, pretože mu chýba originálna moc. Je samozrejme možný presun suverenity zo štátu na nadnárodnú úroveň, ale to za predpokladu, že sa štáty vopred svojej politickej moci vzdajú v prospech nadnárodného spoločenstva. To sa môže odohrať buď formálnym prenesením zvrchovanosti na nadnárodnú úroveň, alebo faktickou rezignáciou na politickú moc. V takom prípade ale nadnárodný systém získa monopol na politickú moc a stane sa štátom. Následne štáty zbavené originálnej moci štátnu kvalitu strácajú“ (Belling, 2010, s. 2). Predpokladom takého vývoja je však nielen transfer suverenity, ale súčasne i vznik nového štátneho národa. Pokiaľ nový štátny systém nie je založený na existencii národa, nemôže fungovať ako demokratický štát, alebo len za predpokladu trvalého výnimočného stavu. V tom prípade mu ale chýba predpoklad pre výkon legitímnej moci, existencia národa. V súvislosti s EU ako politickým systémom sme takto zamietli spojitosť s akýmkoľvek prenosom suverenity, no zostáva spojitosť v súvislosti s prenosom zvrchovaných práv členských štátov, o ktorom hovorí napr. aj čl. 7 Ústavy Slovenskej republiky (ÚSR). Treba však zdôrazniť, že nejde o prenos suverenity, čo nakoniec vyplýva i z výkladu spomenutého článku Ústavným súdom (čl. 7 ÚSR), ale o prenos výkonu časti zvrchovaných práv, čo je základný predpoklad pochopenia pojmu suverenity v kontexte s EU ako nadnárodným subjektom medzinárodných vzťahov (Skalická, 2011).

Erudovaný názor ÚSČR sme využili na vysvetlenie, prečo už nemožno úzko hľadiť na problematiku suverenity. Žijeme v globalizovanom svete, kde uzatváranie/autarkia a izolacionizmus pre štáty nie je efektívnou alternatívou - nespolupracovať znamená obráť sa o možnosť prosperovať z možností vzájomného uspokojovania politických, vojenských alebo ekonomických potrieb štátu a jeho občanov. Avšak antagonizmus medzi zvrchovanosťou a spoluprácou členských štátov EU vytvára napätie, ktoré dokonca spôsobuje niekedy až mylné vnímanie jednotlivých pojmov, ktoré pod vplyvom času nadobúdajú a budú nadobúdať nové významy. Preto je na nás, aby sme tieto procesy vedeli odhaliť a správne pochopiť v súvislosti so zmenami v čase a priestore. Aj preto som použila do istej miery protichodné názory, na jednej strane USČR a na strane druhej predstaviteľa akademickej obce p. **Bellinga**. Oba názory sa opierajú o myšlienky zmeny štátu a jeho štátnych záujmov. Ústavný súd konštatuje, že suverénna legitímna moc štátu musí nutne sledovať

prebiehajúce vývojové tendencie a snažiť sa im priblížiť, porozumieť im a postupne si podriadiť tento spontánný proces globalizácie, ktorému chýba hierarchické usporiadanie demokratickej legitimacy. Koná tak na základe tvrdenia **Jelinka**, že suverénny štát môže sám seba na svojej suverenite obmedziť, a práve tým dokazuje a napĺňa svoju suverenitu (Jelinek, 1906). **Belling** ide ešte ďalej a zamýšľa sa nad eventuálnymi transfermi suverenity, ktoré zároveň (na rozdiel od ÚSČR) popiera (Belling, 2010). Predostiera nám predstavu nie supranacionálnej demokratickej entity, ale technokratickej správy, pretože nemožno jednoducho „prenášať“ znaky a funkcie demokratického štátu, ktorého konštitučný základ tkvie v suverenite národa/ludu a zároveň očakávať tie isté výsledky v prípade subjektu, ktorý takýmto základom nedisponuje.

Supranacionalita a zvrchovanosť členských štátov EU

Pri koncipovaní tejto časti vychádzam zo staršieho textu svojej práce *Medzinárodno-právna povaha Európskej únie* (Skalická, 2011), kde sa nachádza i rozsiahlejšia analýza tejto problematiky. Tu sa obmedzím na základné pojmy a výklad ich vzájomných vzťahov, pričom prioritne vychádzam z prác p. **Bellinga** z Masarykovej univerzity, ktorý sa venoval výskumu tejto problematiky v rokoch 2006 - 2010 a vydal viacero publikácií.

Samozrejme začneme výkladom zvolených pojmov. Keďže však zvrchovanosť alebo suverenita bola predmetom predchádzajúcich riadkov, začnem pojmom supranacionalita a postupne prejdem k vymedzeniu ich vzájomného vzťahu. Supranacionalita alebo nadnárodnosť znamená, že štáty dospeli vo svojej spolupráci k takému stupňu, kedy sa o zvolenom probléme alebo právnom akte hlasuje nie na základe medzivládneho prístupu, ale väčšinovým hlasovaním. Tým sa vytvára priestor v oblastiach, v ktorých boli právomoci prenesené na úroveň únie, presadiť názor väčšiny i napriek nesúhlasu konkrétneho štátu, či štátov. V tejto súvislosti **Belling** zdôrazňuje názor **Guy Heralta**, že **supranacionalita** je „*poriadkom subordinovaných suverénit*“ (Belling, 2010, s. 14). Tento autor zdôrazňuje, že národné štáty dobrovoľne podriadili svoju politickú moc nadnárodnej inštitúcii a jej orgánom bez toho, aby ona sama disponovala vlastnou mocou, či politickou zodpovednosťou. Vecný rozsah nadštátnosti je daný rozsahom týchto prenesených právomocí na úniu. Suverenita tak podľa **Bellinga** ostáva plne na úrovni členských štátov a legitimita únie je odvodená od legitimačných prameňov členských štátov, teda ich politických národov (Belling, 2009). Princíp „supranacionality“ definuje **Belling** ako: „*výraz absencie politického rozhodnutia*

v prospech národných štátov alebo federálneho štátu. *Supranacionalita mala byť od začiatku kompromisným riešením medzi oboma formami*“ (Belling, 2010, s.14). Supranacionálna štruktúra nie je samostatná kategória modernej štátnej štruktúry, predpokladá totiž prostredie národnej politiky a vyplýva z moci suverénneho národného štátu, pretože neexistuje nadštátna štruktúra vybavená originálnou mocou a pojem supranacionality je odvodený „z kompetenčných transferov, a nie transferu suverenity. Aj keď sú štáty pánmi zmlúv a teda naďalej právne plne suverénne, je princíp supranacionality symptómom radikálneho oslabenia ich politickej suverenity, pretože faktický výkon moci sa presúva mimo politickú oblasť. Štáty na tento výkon rezignujú v celom rade oblastí v prospech nadnárodných orgánov, bez toho, aby na nich súčasne preniesli vlastnú politickú moc a zodpovednosť“ (Belling, 2010, s. 9). Tento autor naznačuje, že takto dochádza k vzniku hybridného systému charakteristického dominanciou administratívno-technického aparátu nad politickým poriadkom. Politické autority v supranacionálnom systéme ostávajú identické s autoritami národného štátu, ich úloha sa redukuje v prospech nepolitickej správy nadnárodných inštitúcií (Skalická, 2011). Princíp supranacionality je: „*princípom dominancie správy nad politikou a normotvorba uskutočňovaná na nadnárodnej úrovni sa odohráva mimo politický priestor*“ (Belling, 2010, s. 11). Dôležité je pochopiť to, k čomu smeruje celá **Bellingova** argumentácia, teda že priestor politiky, ktorého výhradným prostredím zostáva národný štát, sa zbavuje svojich kompetencií, a to v prospech nepolitickeho, administratívno-technického aparátu nadnárodných orgánov, ktorý je v národnej politickej sfére takmer nezávislý, avšak bez toho, aby na supranacionálnej úrovni tento stav kompenzovalo iným autonómnym politickým prostredím, ktoré by zaistilo politickú kontrolu rozhodovacieho procesu (Belling, 2009). Následne **Belling** vysvetľuje, prečo jednotlivé orgány EU nemôžu byť chápané ako politickí reprezentanti (Belling, 2008). Európsky parlament takúto úlohu plniť nemôže, pretože reprezentuje entitu, ktorá zatiaľ neexistuje (európsky politický národ) a nemá byť voči komu zodpovedný. Rada EU taktiež nie je schopná zaistiť politickú kontrolu, pretože jej pôsobenie má skôr povahu úradného konania. „*V oblastiach, ktoré v národných štátoch bývajú predmetom napätých politických diskusií, v prostredí EU rozhodujú väčšinou administratívno-exekutívne grémiá. Absencia politickej sféry riadiacej a kontrolujúcej správny systém vedie k tomu, že sa administratívny aparát snaží politické rozhodovanie improvizovane nahrádzať, a tým spomínaný nedostatok kompenzovať*“ (Skalická, 2011, s. 63, podľa Bellinga, 2009, s. 243). Následne **Belling**

prichádza k záveru, že zo správy sa postupe stáva technokracia a často zmieňovaný demokratický deficit EU je predovšetkým deficitom politického konania (Belling, 2010). Federalizovaná správa síce disponuje kompetenciami a reálnou mocou, ale bez politickej zodpovednosti. Takýto stav **Belling** nazval krízou politiky a ďalej v tejto súvislosti pokračuje: „*Politická moc je tak bezmocná, strácajúca oporu v politickej suverenite, reálna moc je nepolitická. Tak je pochopiteľne spochybnená i demokratická legitimita rozhodovacích systémov, pretože legitimita správy je odvodená od legitimacy politickej moci, len za predpokladu, že ju táto moc kontroluje. A ak je priama väzba medzi politikou a správou narušená, trhá sa i legitimační reťazec*“ (Belling, 2009, s. 163). Tento vývoj je dôsledkom usporiadania nadnárodného systému, pretože ak transfer kompetencií na supranacionálne orgány nie je sprevádzaný prenosom legitímnej politickej moci, rozhodovanie (i v politických oblastiach) je takto v rukách správy, ktorej kontrola je navyiac minimálna.

Belling i **Sorensen** vidia riešenie v ustanovení priameho subordinačného vzťahu medzi administratívnou a politickou mocou vo všetkých kompetenčných oblastiach a charakterizuje dve cesty riešenia (známe i ako Konigova koncepcia). Jednou je návrat k medzivládnejmu spôsobu rozhodovania, druhým riešením je demokratizácia a politizácia moci na úrovni Spoločenstva.

Záver

Suverenita ako koncept vznikla so vznikom moderných štátov. Jej základom je suverenita národa, ľudu, alebo ich kombinácia. Prvá časť článku je venovaná práve pojmovému vymedzeniu toho, čo vlastne suverenita štátu je a čo znamená jej erózia. Na tomto základe som následne rozvíjala predstavy o tom, čo suverenita znamená pre dnešný svet a dnešné štáty.

Podľa vzoru **Sorensena** a následne **Coopera** používam typológiu štátov ako moderných, postkoloniálnych/pre-moderných a postmoderných, identifikujem rozdielnosti medzi nimi i to, ako sa v týchto prípadoch suverenita postupne mení a jasne v tomto prípade navrhuje Ústavný súd ČR, ktorý navrhuje novú definíciu suverenity, ktorá, ako už bolo zdôraznené vyššie, by predovšetkým znamenala legitímnu vládu, ktorá disponuje formálnou právomocou vybrať si medzi možnými variantmi, a nie slepo nasledovať variant priamo diktovaný cudzou mocnosťou, teda už nebyť objektom, ale stať sa subjektom a aktérom medzinárodných vzťahov. V konečnom dôsledku tak prenos určitých jasne vymedzených kompetencií, v súlade so suverénnou vôľou štátu, ktoré budú vykonávané za jeho účasti vopred dohodnutým,

kontrolovaným spôsobom, neznamená pojmové oslabenie zvrchovanosti, ale môže naopak, vo svojich dôsledkoch znamenať jej posilnenie v spoločnom postupe integrovaného celku. Na základe takéhoto rozboru sa ďalej zamýšľam nad zmenou medzinárodných vzťahov. V tomto kontexte porovnávam vzťahy moderných a postmoderných štátov, ktoré podľa návrhu **Coopera** sú v medzinárodnom kontexte určované typom aktéra, s ktorým sa jedná. Inak povedané, ak ide o aktérov/štáty postmoderné, vedie sa dialóg vo vzájomnej kooperácii, ak však ide o skoršie formy, koná sa podľa štandardov modernity (nezasahovanie), či pre-modernity (zastrašovanie).

Následne som sa rozhodla odpovedať na to, ako naložiť s myšlienkami o tzv. delenej suverenite a transferoch suverenity v priestore Európskej únie. Neposkytujem tu univerzálny návod ako chápať zdieľanú suverenitu. Mojim cieľom je prostredníctvom konfrontácie viacerých názorov poskytnúť čitateľovi priestor vytvoriť si svoj vlastný názor. V súčasnosti nejestvuje všeobecne prijímaný názor na zmienenú problematiku, to je tiež dôvodom, prečo následne konfrontujem princíp supranacionality ako vyššej formy spolupráce suverénnych štátov a suverenity ako vlastnosti štátov, ktoré sa so zmieneným princípom musia vyrovnáť.

Literatúra:

- BELLING, V. 2009. Legitimita moci v postmoderní době. Aneb proč potřebuje Evropská unie členské státy. Brno: Masarykova univerzita. 2009
- BELLING, V. 2010. Problém demokratické legitimacy Evropské unie a suverenity. [online] Euportal. [cit. 22-10-2010]. Dostupné na internete: <<http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/4108-problem-demokraticke-legitimity-eu-a-suverenity.aspx>>
- BELLING, V.: Evropská integrace jako proces technické realizace? Esej o legitimitě a suverenitě nadnárodních politických systémů. In Politologický časopis, 2008, č. 3, s. 77 – 92
- COOPER, R. 2000. The postmodern state and the world order. London: Demos, The Foreign Policy Centre. (Orig. 1996).
- COOPER, R. 2002. The Postmodern State. In: Mark Leonard (Ed.) Re-ordering the world: The long-term implications of September 11th. London: Foreign Policy Centre. Dostupné aj na internete: <<http://www.observer.co.uk/Print/0,3858,4388912,00.html>>

- Európske právo. 2011. [cit. 3.10.2011] Dostupné na internete: <<http://www.pravnarevue.sk/student-prava/vypracovane-otazky/652-europske-pravo.html>>
- JELLINEK, G. 1906. Všeobecná státověda. Praha: Laichter, 1906.
- KREJČÍ, O. 2010. Mezinárodní politika. Praha: Ekopress, 2010. ISBN 978-80-86929-60-6
- Nález ÚSČR č. 446/2008
- Nález Ústavného soudu České republiky č. 446/2008 Sb.
- NĚMCOVÁ, I. 2011. Přenos pravomocí a suverenity státu. (Ústavněprávní aspekty evropské integrace). Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2011. Dostupné na internete: <http://is.muni.cz/th/153031/pravf_r/?lang=en>
- PAVLÍČEK, V. 2000. Ústavní princip suverenity a evropská integrace. In: Europeizace národních právních řádů : soubor příspěvků přednesených na Symposiu o rozšiřování Evropské unie ve dnech 15. - 17.11.1999 na Právnické fakultě Kalové univerzity. 1. vyd. Praha : Karlova univerzita, 2000. ISBN 80-85889-30-7.
- PETERS, M. A. 2002. Globalization and its challengers. University of Glasgow, 2002. [online] [cit. 11-11-2011]. Dostupné na internete: <http://globalization.icaap.org/content/v2.2/04_peters.html>
- POVOLNÝ, M. 2009. Právo v domě exulantovy paměti. In: Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 952 - 963. Dostupné aj na internete: <<http://www.komunistickepravo.cz>>
- PRIGONIN, I. - STENGERSOVÁ, I. 2001. Řád z chaosu. Mladá fronta, Praha 2001. ISBN 80-204-0910-6.
- PRUSÁK, J. 2001. Teória práva. Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK, Bratislava 2001. ISBN 80-7160-146-2.
- SCHILDBERGER, F. 2010. „Suverenity není rigidní pojem“ aneb k současné definici českého státu. [online] [cit. 04-10-2011] Dostupné na internete: <http://sklenenykostel.net/j15/index.php?option=com_content&view=article&id=1916:suverenity-neni-rigidni-pojem-aneb-k-souasne-definici-eskeho-statu&catid=18:t-prof&Itemid=4>
- SKALICKÁ, M. 2011. Mezinárodnoprávní povaha Evropské unie. UMB, Banská Bystrica 2011.
- SORENSEN, G. 2005. Štát a medzinárodné vzťahy. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-910-0.

UŠIAK, J. 2009. Premeny suverenity európskych štátov v kontexte vybraných teórií medzinárodných vzťahov. In *Současná Evropa*, roč. 14, 2009, č. 2. ISSN 1804-1280, s. 35 - 54

VETRAK, M. - COLOTKA, P. 2004. *Právo Európskych spoločenstiev*. Centrum pre európsku politiku a Inštitút zahraničného obchodu a vzdelávania v Bratislave, Bratislava 2004. ISBN: 80-7165-458-2.

Zmluva o Európskej únii (konsolidované znenie). [online] Dostupné na internete: <www.eurlex.com>